

За Українську Самостійну Соборну Державу!
Воля народам, воля людині!
Смерть сталінським окупантам!

35.

М. Дмитренко

УЧИТЕЛЬКА

Київ

1949

Львів

Видання Організації Українських Націоналістів

УЧИТЕЛЬКА

Велике вантажне авто застряглося при вул. Городецькій у Львові. Воно викинуло на брук кількадесят учителів із східних областей і з півсотні дерев'яних чемоданів.

Авто відїхало. Учителі на бруку випростовували кості, витирали з обличчя грубу верству куряви, обтріпували на собі одяги, збиваючи хмари густого пилу; деякі обступили перекупку, що недалеко від них продавала огірки, купували їх тут же їли, витягаючи ще з кишені пошматкові чорного сухого хліба. Деякі зразу пішли в обшлюк, інші за цей час пильнували чемоданів і ждали, що принесуть перші.

На здоровому зеленому чемодані сидить Таня. Її маленького цікавого носика ледве видно спід грубого волічкового шалля, яким вона ще в дорозі закуталась, а її червоний беретик на сивому від куряви волоссі так підїхав дотори, що взагалі не знати, як він там тримається. Тані дуже цікаво, як буде їй тут, у „Западній“. Вона свердлить очима все кругом себе. І кам'яниці, і високі вежі, і прохожих. Їй, хоч чужо, та не лячно. В її Харківщині було голодно і бідно; небагато клунків

має вона із собою, але небагато й залишила. Таня праці не боїться і, певне, тут скоріше доробиться чогось. При тім — цікаво як! А далі — Таня комсомолка. Вона страх як спішиться і сюди занести світло їхньої науки, розказати тутешнім людям, що дав більшовизм, пожаліти їх за їхнє важке дотеперішнє життя і клясову невідомість, навчити думати і працювати по-більшовицьки.

Таню приділили в село Гринівку. Їй все одно. Вона докладно записує назву села і район, розпитує, куди треба їхати, і завтра вже зранку буде чекати, щоб вироситися на якесь авто, щоб взяло її туди.

Гринівка — село невелике, але біле і гарне. Таня інакше уявляла собі села, де ще нема колгоспного ладу.

Господиня Тані — по-чоловічому висока, кремезна й огрядна жінка — вдова Настя. Вона говорить грубим голосом, має владні рухи та певність себе у поведінці, видно, що вже довго сама собі господиня. І зачіпатися з нею, здається, недобре, бо рука в неї велика і сильна, а слова плывуть різко і жваво. Типова з неї козачка, чоловік якої забарився в Січі. На щастя, на її обличчі світиться великий передній золотий зуб, яким вона приязно всміхається, і, мимо всього, видно, що вона добра. Тітка „Рузя“, як змісця охрестила

її Таня, приймає її теплим молоком і великою кромкою білого хліба. Щодо кімнати, то справа гірша. Якщо вже так „голова“ налягає, то вона може дати, але це зовсім недобра кімната. Господиня веде Таню у призначену для неї кімнату кругом поза хату через високий ганок, хоч Таня бачить, що туди можна увійти крізь двері в сінях. Від цих дверей „немає ключа“.

Таня стає на порозі просторої кімнати; та ця кімната — одна руїна: в долівці місцями повиривані дошки, полуплені і пооббивані стіни, діра в печі, з обстановки — тільки розложене ліжко та стіл без ноги, по підлозі валяється пір'я та порозсипуване збіжжя. Здивованій Тані господиня коротко вияснює, що щойно перед тижнем тут була остання енкаведівська ревізія і вона (тітка) вже навіть тепер не прятає тут.

Таня дивиться на тітку немило здивованим зором. За першим відрухом їй, як радянській людині та ще й комсомолці, робиться неприємно за цих варварських енкаведистів. Та потім виринає в голові ще інша думка. Вона ж чула, що всі тут — „бандерівці“, бандити. Вона підозріло придивляється до тітки — може, вона попала в їхнє гніздо? Таня чує, як зроджена їй симпатія до цієї широкої, огрядної тітки дещо остигла.

Та все-таки Таня в кімнаті залишається. Куди ж інде піде? Вона вносить свій чемодан та заковує рукави до роботи.

Однак відносини Тані з гринівчанами не складаються. Нічого їй тут не помагає її комсомольський запал. Вона чує, що він навіть шкодить. Та власне із цього, із своїх переконань вона не може зрезигнувати; на це ж вона приїхала сюди.

Почалося, розуміється, від тітки Насті. Зразу ж першого вечора Таня не втерпіла і почала наvertати тітку на колгоспну віру. Тітка обізлилася, наговорила Тані всякого, і з цього часу всякі сентименти між ними закінчились. Сидять вони на двох кінцях хати чужі, неприязні, стрінувшись, ледве обізвуться. Тітці Насті це ніби й байдуже, а Тані neraz добре прикро. Така самітна, та neraz всякої сусідської допомоги потребує.

Таня зразу подумала, що сварка першого ж дня з Настею — це поганий знак.

І на праці Тані повелося не краще.

Зразу ж другого дня Таня у своїому червоному беретикові представилась своєму директорові в його хаті, — високому, худому, сивому вже тутешньому чоловікові. Його жінка теж учительовала. Директор з жінкою мешкали на другому боці старого шкільного будинку. У них було загосподаровано та видно було колишню заможність. Таня пред'явила свої

документи і комсомольський білет та заявила, що вона має завдання і хоче — не лише вчити, а й виховувати й усвідомлювати тутешнє населення і хоче, а передусім організувати комсомол, піонерів.

Директор подивився на неї спід окулярів.

— Так ви, значить, комсомолка... гм... гм... — Наталко, — закликав він свою жінку, — ходи но; у нас нова товаришка — комсомолка.

З кухні вийшла старша сива, скромно, темно одягнена жінка. Вона прийняла Таню чаєм у тоненькій порцеляні і була дуже чемна та уважлива, та Тані від цього ні раз не було приємно.

Чим частіше бувала вона у директорів, чим більше радянського патосу вносила в їхню хату, тим більше відчувала вона за холодною чемністю, з якою її приймали, стриману неохоту. Нераз, коли несподівано входила Таня, в кімнаті, де часто бувало ще більше людей, розмова раптом вривалася і всі зразу зверталися до неї з окремими, для неї призначеними темами і з окремими, теж для неї призначеними холодними, аж нащо чемними усміхами. Таня сиділа в своїй блискучій, дешевій, шовковій суконці, одній у неї і на холод і на тепло, на краю підвешеного її крісла, і було їй чужо і неміло. Вона якнайскоріше тікала з цієї нестерпної хати.

Ще гірше було їй у школі. Таня любила свій фах учительки, любила дітей. Вона хотіла не лише заробляти гроші, а й дати своїм учням все багатство своєї душі. Хотіла виховати їх розумними, чесними, щасливими. Колись нею, донькою бідної повдовілої матері-колгоспниці, зайнялася радянська влада, допоміг їй комсомол. Дякуючи стипендії і всякій допомозі, вона скінчила школу, могла влаштуватись на працю. Тані здавалося, що світ стоїть перед нею відкритий — вона може учитись, читати, ходити в театр і на танці, гратись на спортивній площі. В історії вкп(б), в громадянській війні, якої вона не бачила, вбачала Таня героїзм і великі ідеї, для яких варто було жити. Скільки підступних і злющих ворогів вони побили, як дуже трудилися для добра працюючих, яку велику розпочали будівлю! Хоч бідні і нужди у них ще багато, але без цього їй майбутнього не було б, — роздумувала Таня. Вона вірила партії і Сталіну. Її молоде серце хотіло ідеї і віри, яких не бачило інших, крім тих, що давала, пхала кожного дня партія, комсомол. Таня була чесна і думала, що те, що дають їй, дають чесно, що воно велике і святе, таке, як у гарно розмальованих підручниках чи на пишних парадах.

Свою віру дитини, вихованої комсомолом, Таня хотіла передати і цим тридцятьом босоногим Івасям і Ганнусям, що засіли в лавках її четвертої класи.

На вступ вона придумала зворушливу і гарну, на її думку, історію про малого Леніна. Вона пробувала розказати її дітям. Та діти, що зразу виглядали Тані, як тридцять витріщатих, трошки переляканих її новою особою жовтодзюбих писклят, підо впливом її оповідання почали нагло перемятися у злосливе шершеняче гніздо. Таня бачила, як вони зразу почали крутитися, а потім щораз і голоєніше шепотіти, а далі вже можна було почути тут і там і понурі півголосні викрики та найзлосливіші зауваження на її адресу. Тані гаряча кров ударила в лице. Спочатку вона здивувалась і збентежилась, а потім обняв її пекучий сором і гнів. Вона була до глибини душі вражена і як учителька, і як ідейна більшовичка.

Шум у класі Таня опанувала. Та це не була її перемога. Вона відчула, що засадничо розійшлась зі своїми дітьми. Учителька і діти опівдні покинули школу, як два вороги.

Антипатія шкільної дівчини швидко виїшла зі школи і перенеслась у село. Куди йшла Таня, чула, як на її вид рвались розпочаті розмови, як за нею слідкували

підозрілі очі. Коли вона входила в любу хату, чула попередню метушню і часто мала враження, ніби щось швидко заховане. Таня набрала переконання, що в селі йде друге, незнане їй життя, що діється щось, що для неї дуже пахло „бандерівським бандитизмом“, про який чула в райпарткомі і райвно.

В обидвох цих інституціях були добре відомі Танині вперті комсомольсько-піонерські й інші щирорадянські заходи і пляни. Її тут добре бачили та завжди не забували остерігати перед „бандерівською“ небезпекою. Та сама Таня не раз уже чула про якісь вбивства, бої, засідки.

В райпарткомі знайшовся навіть її земляк — Ілля Васильович Сидоренко, що викладав колись марксизм-ленінізм в їхньому харківському педінституті.

Він був тепер першим секретарем у райпарткомі, погруб, розжився. Ділові справи часто тягли його у Гринівку, де він ніколи не поминав Таниної хати. У Таниній самотності він став їй єдиним другом і повіреником.

У Тані не було гараздів. Її велика кімната була майже порожня; тут, поза згаданим уже ліжком, чехомоданом, поправленим столом без ноги та кількома стільцями із школи, не було більше нічого.

Бракувало й найпотрібнішого — миски, ложки, та, поправді, і класти в них не дуже було що. Зарплата куди і повривана, допомоги нізвідки. У великій Таниній кімнаті довгими осінніми вечорами, що вже надійшли, гуляють холод і голод.

Нині надворі шаліє перша зимова хуга. Та в Тані день винятковий. Вчора вона таки вивоювала в голови сільради дві фіри дров, і платню теж отримала вчора. Нині вперше вдосталь напалила і по-вечеряла вже. Але спати не хочеться. Таня погасила лампу (нафта коштує) і прятнула обличчя до шиби в вікні. Дивилася в мерехтливі сніжинки і мріяла. Їй хотілося бути доброю і з усіма жити по-доброму. Таня бачила, що шкільні діти любили директорку і гарно вчилися у неї, вона бачила, що тітка Нестя добра до старого й малого, до всіх, крім неї, вона бачила, як село працювало, жило чесно, без крадіжок, бійок, негодна зрозуміти: чого вони так ненавидять советську власть і її? Були, щоправда, арештування, навіть розстріли якісь, але це не за дурно. Це, власне, за оцю ненависть. Не було б її, не було б спротиву — не було б, певне, і кар.

Ех, і жити хотілося якось інакше, краще і повніше... Свіг манив білою казкою.

Хотілось любити і радісно працювати. Та цього вона не бачила перед собою. Любити — кого, за що? А працювати? Її праці не хотіли, усе тут жило своїм життям і без неї. Її за її працю лише ненавиділи. А їй самій що з цього всього? Немає морального вдоволення і немає нічого іншого. Доросла й самостійна, з патентом у руках, працює і не потрапить навіть заробити на власне людське життя. І не видно тому ніякого кінця. Щасливою хочеться бути. Добре мріяти, задявленій у казку, коли в хаті палиться, тихо і тепло — далі побачимо. Не таке вже рожеве це радянське життя.

У хугу десь близько понеслись автоматні серії. За хвилю група озброєних людей пробігла через її подвір'я. Таня зжахнулася та, скрита темнотою, не відходила від вікна. Ізза вугла хати, дивно кульгаючи, підходила скулена постать. Вона трималася за груди і йшла помалесеньку. „Якийсь ранений“, — подумала схвильована Таня. Постать підсунулась під саме вікно і піднесла руку, щоб постукати. У темряві Таня докладно не бачила її, вона лише зауважила військову більшовицьку шапку і зброю. Таня швидко з розмаху відчинила вікно і зворушеним голосом скрикнула:

— Ви ранені?!

Постать здригнулася і живо зашеп-тіла:

— Т-с-с... пустіть...

Таня завмерла. „Певно, бандити близько... нещасний!“. Щоб не стягнути до хати бандитів, вона відчинила двері тихесенько і, не говорячи, потягнула бійця у хату. Він доволікся в кімнату і безвладним упав на долівку. Таня прилякла біля нього безрадна, дріжуча. „Він зараз умре“, — була її перша думка. Та зараз закрутилися ще сотні інших. Треба рятувати. Лікаря немає. До лікарні далеко. Вона мусить сама все зробити. У неї є аптечка для школи. Світити не може, бо бандити побачать і прийдуть. Хто він властиво?

Таня завдає бійцеві по російськи різні питання. Та він не рухається і не відзивається.

Таня в темряві розгинає його куртку і гімнастборку та кладе руку на серце. Воно легенько стукає, та в пазусі зовсім мокро.

Ранений починає щось шептати. Таня нахиляється над ним.

— Я український повстанець. На засідку найшов... Енкаведисти ранили... Сховайте мене... Ви ж українка... Не світить...

Таня остовпіла. Був би ж це „бандит“? Він чогось хоче від неї за те, що

Вона українка... Ще ніхто до неї так не звертався. Його треба дати їм, енкаведе, владі. Ось, чути, як десь близько стріляють. Але вони зразу уб'ють його, уб'ють напевно. Він слабкий, може, вмере... Ніч така... собак не викидається ніні. Він же ранений... Так мав би говорити бандит? Ну, вона побачить уже, всього довідається про „них“. Таня зробить йому перев'язку: трудно, годиться...

Вона йде по бандаж. Шукаючи, чує, як руки в неї држать від схвилювання і ляку.

Таня відчиняє дверцята від печі. У багровій смузі видно його молоде, шляхетне обличчя і білу вузьку руку. Таня намагається присунути його ближче.

Ранений просить:

— Тепер ні, тепер не перев'язуйте. Вони можуть прийти... Насамперед сховайте...

Таня не слухає. Ні, вона наперед перев'яже, а потім уже побачить, що робити. З легкоприкушеними вустами Таня тягне раненого до світла. Досить з неї цієї конспірації, вона і так, властиво, ве знає, чому слухає його і не світить.

Ранений зрезигновано посувається за Танею і рівночасно тягне за собою свій автомат. Таню це зворушує: „Не хоче здаватися живим“. Вона вже чула таке про „них“. А все ж таки це не по-бандитськи.

Коли Таня заходитьсь коло його прострілених грудей, вона чує на собі його мудрі, спокійні очі. Їй дивно, чому він ніби не чує болю, ніби не боїться нічого, ні її — комсомолки, ні небезпеки.

Таня плутається в його одягу. Їй перешкоджає темрява, руки в неї дрижать: вона відчуває, що дуже ятрить рану. Її самому болить його біль. Вона бачить, як у нього на обличчі пройде часом легке дрижання. Та стогону не чути ні разу. „З заліза якийсь“, — думає Таня. Коли перев'язка вже кінчалася, по його обличчі заблукало щось, ніби усмішка.

— Пані, буде вже цієї косметики. Ви таки зразу сховайте мене, бо можуть прийти за мною.

Таню злостить його певність себе. Звідки він знає, що вона сховане його. Все-таки вона бачить, що треба остаточно рішитись. Та вона далі не знає ще нічого. Обов'язок каже: „Видай його“, а щось інше в душі протестує, рветься аж. Таня дурить себе: вона сховане наразі до ранку, а там буде час думати.

Біля Таниної кімнати є невеличка, теж призначена для неї комірка, де між різними старими непотрібними речами є також стара подерта тітчина канапа. Туди під руку завела Таня свого гостя.

Сама Таня взяла стирку і пішла, щоб витерти кров біля печі. За цією роботою застає її голосне стукання прикладами у тітчині двері і рівночасний вереск багатьох голосів. Вона чує стривожений голос тітки Настуні: «Нема! Нема нікого; шукайте, як хочете!»

Таня зі стиркою задеревеніла. Тепер час — треба видати; інакше візьмуть обох — його і її. Та Таня не може ворухнутися. Вона стоїть і слухає. У тітки рух і крик. На клямку від Таниних дверей кладеться тяжка долоня:

— А там що таке?

— Нічого, там ваша вчителька-комсомолка живе, — чути відповідь тітки.

— Ета новая, в красной шапочке?

— Так, вона.

Енкаведисти потупотіли.

Таня чує їх голоси на подвір'ю і чує, як скригнули ворота. Її груди підносять глибоке зітхання, і дві сльози котяться з очей, не знати чого.

Клепоту навітала собі Таня із своїм раненням. Він „бандьоровець“ — це знає вже Таня докладно, та разом з тим він такий, що годі викинути його. Та й куди буде викидати; в селі вічно якісь розшуки, зразу знайшли б, а в ліс такий слабкий не піде. Таня не хоче, щоб його вбили; він розумний і лагідний такий. Він сам не бандит, це певне. А з „ними“ хто

знає що лучить його? Може, їй властяться відібрати „ім“ його. Може, він ще „навернеться“, залегалізується, буде жити. Тані не хочеться, щоб він пропав між „ними“ в лісі. А в неї безпечно йому.

Таня не говорила з ним багато. Прострілені груди не дозволяли на це. Він лише чомо дякував їй за перев'язку та зокрема за всі її заходи і лежав тихий, поважний, терпеливий. Його рідкі і ніби числені слова — всі були гарні і якісь дивні, нечувані. Таня мусіла над ними думати довго і багато.

Найбільше хвилюється Таня, як у село приїжджують енкаведисти. Вона біжить тоді в комору, щоб повідомити його. Він присуває тоді „фінку“ і спокійно, ніби йдеться не про його життя, говорить:

— Нічого, смерть кожного революціонера дружка. Я живим не здамся. А вас, Таню, вас дуже шкода, — і він дивився на Таню лагідно, поважно і так якомсь гідно, ніби вона є іконою в церкві. Тані добре по цих словах і вона вже так не боїться. Зрештою, вона добре знає, що до неї — комсомолки — не прийдуть.

Їй хотілося б багато говорити з ним. Багато і про все. Вона вже навіть пробувала його „навертати“, але це не йде. Він посміхається з комсомолу і партії й оповідає про них такі речі, що якби це була правда... Та це, певно, „їх“ так

учили з цих їхніх фальшивих підручників, про які вона чула. Та вона ще побачить, він обіцяв їй ще багато оповісти і якісь книжки обіцяв.

Тані трохи соромно перед ним. Але вона таки не має що йому дати істи. Ще спершу по отриманні приділу дещо було, але тепер... Що він подумає собі про радянських людей?

Вчора повстанець попросив Таню до себе і сказав:

— Таню, я знаю, що вам важко. Ви не винні в тому, та я знаю, як ви заробляєте. Кілька днів я ждав, бо думав, що й так випросите мене звідсіля... А, властиво, знаєте, я прямо боявся полавати вам прізвище людини. Я боявся, що ви схочете видати нквд. Але тепер мені здається, я вже пізнав вас, і хоч ви ще така тверда комсомолка, — тут він м'яко, гарно всміхнувся, — то все-таки я вам дам ключку, з якою ви підете в одну хату і вам дадуть там все для мене — пошту і... що там треба.

Ці слова Таню дуже схвилювали. Вона чула, що в цей спосіб вона ще глибше вплутається в усю цю „бандерівську історію“. Та нема, властиво, ради. Зрештою, цікавий той їх світ. При цім, чим краще вона пізнає „їх“, тим ліпше. Напевно знайде вкінці щось, що їх здемаскує. Тані дуже цікаво, яка це „ключка“. Вона чує:

— Я вам дам цього грипса, — Таня бачить маленьку записочку, тісно звернену в трубу і заляковану. — Ви скажете господарині, що прийшли купити два сиві півники, вона відповість, що не продасть, бо тримає на празник. Тоді ви подайте число 7, а вона вам — 14.

Таня мимоволі повторяє: „Два сиві півники“... „тримаю на празник“... і перебирає на пальцях — 7 — 14.

— Куди ж це я маю йти? — врешті питає вона.

Повстанець усміхнувся:

— Недалеко. Тільки до вашої господині — тітки Настуні.

Таня остовпіла. Як це вона не зауважила дотепер нічого? Але таки Таня і рада, що це якраз тітка Настуня.

Вона бере шаль і вибігає з хати. До тітки треба йти через подвір'я. Таня тепер долумується, чому ключ до її дверей від тітчиних сіней „не найшовся“.

Таня натискає клямку і вступає в сіни. Йй назустріч з комори виходить тітчина Гася з повним глечиком молока. Таня бачить, як очі Гасі на її вид робляться великі і злякані, і сама вона мало не впускає на землю повного глечика.

Підождіть, підождіть... я скажу мамі, — швидко збентежено плутається дівча і поперед Тані кидається у двері в хату.

Тані трохи ніяково, а трохи вже й весело в душі. Таня чує в хаті якесь замінання, там щось сувають і бігають... Таня хвильку чекає і стукає.

Врешті Таню „просять“. Вона входить і кидає кругом бистрим зором. Вона присягла б, що тут щось, а може навіть і когось сховали. Ось ще забули на печі шапку з набоями.

Тітка Настя чемно просить Таню сідати. Вона вже зовсім опанувана, така, як завжди — висока, груба, зі своїм золотим блискучим зубом.

Таня не сідає. Вона каже, що прийшла за ділом... лише... не знає, вона незнає, чи може при всіх говорити. Здивована і ніби трохи занепокоєна тітка каже Гасі вийти.

— Я хотіла б купити два сиві півники,
— несміло починає Таня.

Тітка Настя дивиться пильно і недовірливо, від чого Таня із сорому паленіє.

— Не продам, бо тримаю на празник.

— 7.

— 14.

Тітка Настя хвильку сидить остовпіла і щось ніби роздумує.

Відкві встає і широко — щиро хоче Таню обняти, та тільки сильно стискає її руки. На очах у неї сльози. Вона приязно сміється своїм одним зубом:

— Пані, пані, ви — наші. Ходи, ходи, Гасю, пані вже наша.

І Гася всміхається, зачервонілася вся, як квітка.

Таня реферує справу. Говорить з Настею про повстанця, про його хворобу, його стан. Рівночасно чує, як якась ніби шкляна холодна стіна, що ввесь час ділила їх, тає і тає, і вже нема її зовсім. Тані добре тут нині. Та знову в її душі бунтується все минуле. Вона ж комсомолка, вона лише милосердилася над ним, вона мусить його повернути, вона ще всіх їх переконує. Це так тільки докищо. То нічого, краще, як вона з „ними“ добра — потішає себе в душі Таня.

Таня дістала пошту для свого „повстанця“ — з десять таких дрібнесеньких записок, харчі для нього, і ще цілий кіш господиня підсовує їй в руки для неї. Таня паленіє і відсовує його. Вона не візьме нічого від „них“. Її ще радянська держава вигодує, — думає вона, — засоромлена і упокорена. Має досить вже нині цих „бандерівців“.

Та все-таки від цього дня груба стіна між кімнатами від тітки Насті і Тані стала немов якась тоненька. Таня і Настя обидві ходять коло повстанця, обидві тривожаться його здоров'ям і безпекою. У них тепер багато спільних тем. Вони собі

близькі і рідні. Таня подивляє глибину, розум, ідейність цієї сільської жінки. Настя тішиться „наверненням“ Тані, яке, як вона додумується, сталося. Її материнське серце дедалі більше прив'язується до молодой самотньої дівчини. Перед Танею відкрився тепер цілий таємний світ. Їй немов дав хто ключ до чарівного замку, таємне „Сезаме, відчинися“. Їй дивно, що вона дотепер безперервно оберталася серед усіх „їх“ і „їхньої роботи“ і нічого, нічого, властиво, не помічала. Спритні вони! Згодом не тільки набої у шапці бачила Таня. Вона ще бачила гори таємних клуночків, що приходили і розходились з тітчиної хати, чула, як ледве стемнілося, легесенькі, немов котячі, дряпаючі в її вікна, що нічого спільного не мали із цими смирними тваринами. Навіть по-під Танині вікна тепер ночами щось безпечно стукотіло, шептало й ходило, але Таня не зважувалася заглядати, щоб довідатись, що там воно таке.

Вона зауважила, що сусідки, які відвідують тітку Настю, займаються не самими тільки сплетнями, а дівчата із куделями на вечорницях не лише прядуть і співають. Уся тітчина хата, обійстя і будинки виглядали наче підміновані всякими сховками, скритими предметами і паперами, а в її високих

перинах не раз вилігувались... автомати. Часто ночами тут грало партизанське радіо, а раз навіть тут хрестили якогось малого партизанчика. Таня зауважила, що там, за стіною, все життя побудоване за вимогами підпільної роботи. Згідно з революційними завданнями, тут призначався час на спання і вставання, варилося і господарювалося. Таня бачила, як тітка Настя цілі ночі була занята полагоджуванням різних справ для партизан і як потім удень вона вмала з усмішкою на обличчі, не викликаючи ні найменшого підозріння, займатися полем, худобою, господаркою. Вона бачила, як тітка Настя з такою ж усмішкою, під самим носом гарнізонників переносила всілякі не надто безпечні клуночки, а раз навіть повезла кудись цілу фіру зброї, поклавши зверху Гасю, окутану перинами. Настя завжди була готова до всякого підступу і хитрощів супроти ворога і завжди була повна найбільшої відчайдушності і посвяти для тих усіх, кого мала за своїх дітей — українських партизан. Таня мусіла подивляти тітку Настю; вона вже додумувалась, що таких тіток Насть у селі — багато.

Та все-таки Таня ще не розуміла „їх“. Їй здавалося, що всі воїни лише з ненависти роблять все це. Вони — селяни і бояться колгоспного ладу, не розуміють

його переваг. Їм лячно за їхні худі нивки. І партії тут ніхто не розуміє. Не знають скільки таких, як вона — Таня — виховала партія... Не знають, що дасть їм комунізм. А найважливіше — їх дурять, це все німецька робота, це виразно видно з усіх радянських видань, — так думає Таня. Думає безперервно. Під час занять у школі, на сторожі біля його ліжка, ввесь день.

„Її“ повстанець далі дуже хворий. Ра-на гоїться важко і пиняво; вона ропить, хворий дуже гарячкує. Таня далі не може багато з ним говорити. Все лише цильно приглядається до нього, мовчки підглядає і карбує всі його привички, всі відрухи.

Раз тільки запитав він її, чи вона далі вважає його бандитом.

Таня з переконанням заперечила.

— А всіх нас поза мною?

Таня замнялася і почервоніла:

— Ні, але... Вся історія вашої роботи ясно показує, що вас німці одурили. Ви були у них на службі. Вони дурили вас якоюсь Україною; це ж політична фага моргана...

Повстанець зблід і закусив губи. Він видно лише з трудом опанував себе.

— Таню! Це зневага, якої не прощається чоловікам. Не кидайте так легко

зневагами, — і за хвилию зміненням голосом: — як вас страшно отрюють; ви ж, Таню, і же майже не українка.

В свою чергу і Таня до глибини душі обурена. Вона не українка? Ні, українка вона, лише не німецька, а радянська, і во-ліє Україну радянською, як німецькою, — з досадою думає Таня і два дні не обзивається до свого гостя ні словом.

Другого дня увечері несподівано приїхала до Тані з Харківщини її мама.

Таня зжахнулася. Ще не так давно її мама була квітуча, не стара ще молодиця, огрядна й чепурна, у сніжнобілому платку на голові. А тепер це був скелет у марній купі лахміття. Щоправда, Таня вже бачила таких — вони юрбами блукали ще з осені по Гринівці. Вона нераз зжахалася їхньою долею. І про біду в маминому колгоспі вона дещо зачувала. Та якось дотепер не могла засоціювати собі цих нуждарів з її чепурною мамою. Вона не могла уявити собі, що з її мамою сталося аж таке нещастя.

— Дитиновько моя, — змогла лише простогнати жінка і повалилась, мов мертва, на землю.

Таня клякнула біля неї, розтирала водою і зливала її нестримними сльозами. У неї в душі щось рвалося. Хіба це можливе, що це її мама? Що зробили з нею? Хто це зробив? Чому вона, донька, нічого не знала про це?

Мати зробилась худенька і якась мала, мов дитина. Вона безрадно тулилась до Тані:

— Дитинонько, я біля тебе шукаю порятунку. Я довго боялась... Боялась про це все писати і приїжджати боялась, щоб тобі не пошкодити. О, я їх знаю краще за тебе, ка-
линонько моя... Та довше вже годі... не можна було... Ми все з'їли, все... Знаєш, Сивулю нашу з'їли і Рябка з'їли... Ти не знаєш, Таню... Дай, Боже, щоб ніколи не знала цього, — слъози душили стару і не давали їй говорити. Вона хлипала довго, безрадно, як дитина і з жахом тулилася до залитої слъзами Тані.

— Таню, я носила тебе і родила, ти вже велика і вчена — порадь, порадь нам, дитинонько. Ти моєю мамою будь тепер, бо вони вже знищили мене... Я все тобі скажу, Таню!

Таня сиділа пригноблена, зажурена. Вона відчула свій обов'язок не дитини, а матері супроти цієї нещасної жінки. Вона відчула, як безмежно близькою була їй ця руїна, що була колись її матір'ю.

Давно їй далеко поза домом, між цими людьми, що не розуміли її і не любили, Таня часто бігла думками до широких теплих грудей своєї далекої мами. Вона бачила її вдивлені в неї, сповнені любов'ю очі, бачила її грубі спрацьовані руки, що кожної хвилини були готові не встипущо працювати для своєї дитини. Аж тут, між чужими, вона навчилася цінити ці руки, зрозуміла ці вірні, віддані очі і нераз казала собі, що щойно тепер вона вміла б їх шанувати. Колись у своїх бурхливих юних роках, коли все в житті здавалося гарним і простим, коли школа, комсомол — всі вони обіцяли їй так

багато, мама видавалася їй перещученою і відсталою жінкою. Тані здавалося, що вона все знає краще і краще потрапила б улаштуватись, лише мама зі своїми старосвітськими поглядами стоїть їй на перешкоді. В Гринівці вона остаточно контролювала цей свій погляд, і так хотілося їй це все описати своїй мамі. Нераз довгими самітними вечорами Таня укладала собі довгі розмови зі своєю мамою. Вона не хотіла про це все писати в листі, краще, як обіцяла собі, буде говорити з нею, як поїде влітку додому. Та тепер уже так, ніби й нема її мами. Вона тільки руїна. Вона ж уже рухатись і говорити не може. Таню огортає розпука; вона рахує, яку допомогу зможе дати своїй матері, і з жахом думає, що навіть їхня нинішня вечеря не буде надто багата. Таня постановляє сама не їсти. Вона заходить біля вечері. Нині має двоє хворих, між яких ділять свої заходи. Таня мусіла й мамі сказати про „нього“. Їй приємно, що побут раненого повстанця у неї маму зовсім не обурило, вона лише була дуже здивована.

Мати швидко відживала. За допомогою тітки Настуні її нагодували і одягнули. Тані не дуже мила була ця допомога; це упокорює її, працездатну людину. Часом їй здається, що її хочуть „купити“,

що вона „запродається їм“. Таня не може дивитися на мамину муку, вона так хотіла б трохи скрити перед мамою свої гаразди, щоб ця не журилась.

Але вечори були у них чудові. Вона, мама, повстанець, часто тітка Настуня творили немов давнє родинне коло. Мама з тіткою заприязнились дивно швидко. Вони мали завжди до себе тисячі справ. Та найдивнішою для Тані була мамина симпатія до „їхнього“ повстанця, якого вони почали називати „нашим другом“. Тітка Настя називала його „другом Провідником“ і, видно, дуже шанувала: Та Таню і маму він просив не називати його інакше, як „другом“.

Мама швидко почала біля нього припадати, як біля власного сина, і нераз поплакувала над його долею. Вони якось надзвичайно швидко знайшли спільну мову. Таня, приходячи зі школи, звичайно заставала їх на дуже дружній гутірці і сміялась, що мама в неї вже зовсім „бандеровка“ і що вона відречеться такої мами. Мама на це ніяково посміхалась і говорила:

— Ех, Таню, Таню, — він наш брат. Ти ще побачиш...

Раз вечором, коли Таня верталась додому і задумано йшла засніженим подвір'ям із тіні під деревом вийшла напроти неї озброєна постать і запитала, хто

вона і куди йде. Таня, яка із б'ючим серцем подумалась, що це „бандеровець“, подала своє ім'я. Незнайомий попросив вибачення і сказав, що він стоїть тут на стійці і що Таня може спокійно йти в хату. Коли Таня постукала в двері ганку, напроти неї вийшла мама з усміхненим обличчям і таємничо покладеним на губи пальцем.

— Таню, маємо гостей... — шепнула вона.

Таня побачила двох молодих у військовій формі озброєних юнаків, що розмовляли з їхнім „другом“.

„Друг“ пояснив, що це його стрільці. Він довго з ними пошепки розмовляв.

За цей час Танина мама ходила чомусь тільки на пальцях і мала врочисто-святочну міну. Таня зі стисненим серцем стояла біля вікна. Їй здавалося, що вони прийшли забирати „його“. Їй здавалося, що вони — це та таємна дивна Організація, з якої вона не тільки не може вивести його, а й сама немов якось невідкично вплутується в її в'язи. І рівночасно їхні постаті — юнацькі, звинні, бадьорі, мимо волі були їй симпатичні. Вони ніби зразу народилися вояками і вже на хрестини отримали зброю, так справно лежали на них їхні мундури, так звичною їм здавалася зброя, небезпека, радість, боротьба.

За добру хвилину „друг“ попросив до гурту Таню і її маму. Він у їхній присутності оповідав стрільцям, як Таня прийняла його раненого і як вона і її мама жертвенно заходились біля нього. Стрільці слухали і від часу до часу докидували одне і друге бадьоре слівце. Пізніше в їхню дружню розмову щораз вплітались якісь веселі репліки і жарти. Та Таня ніяк не могла позбутись своєї ніяковости. Лише Таніна мама стояла в захопленні і не зводила з хлопців вогких сіяючих очей. Коли стрільці, поспішаючи кудись, виходили, Таня зауважила, як мама ніжно крадькома погладила зброю в одного з них. Пізніше довго залишилась на ганку і чогось ніби плакала.

У Тані в хаті тепер багато політикують, та Таня ще зовсім не переконана. Тепер повстанець вже більше говорить. Він оповідає про більшовицьке обдурювання народу, про злочини партії, про повстанців. Багато гарного в його оповіданнях. Та все таке якесь неправдоподібне таке зовсім суперечне з тим, що вона дотепер чула на ці теми. Нове воно і таке ніби для Тані далеке. Часом, вправді, здається їй, що колись, давно-давно, вона не може пригадати собі, може у сні, а може ще глибше десь, вона чула щось подібне, та воно вже не до схоплення.

Вона ж будувала і ще, хіба, буде комунізм, а це ж не те. От мама розуміє його. Її очі палають, вона зітхає і плаче. Щось ніби давнього там, їхнього, певне цього буржуазно-українського, а вона вже інша якась. Чи ж можливе, щоб нас так обдурювали? І хто, властиво, знає, що за людина він сам. Він гарний і гарно говорить. Та Таня якось інстинктивно боїться його. Він напевне схоче від неї багато: він розумний і зовсім інший, як її дотеперішні знайомі, та тим більше Тані лячно від нього. Хто знає, чого він ще схоче від неї.

Мамі вже треба від'їжджати. Мусить вертатись у голодний страшний колгосп. Це він — сталінський колгосп — винен у маминому нещасті. „Друг“ докладно пояснив це, і вона сама добре обдумала, добре зважила аргументи; їй дивно, що вона так довго мусіла зупинитись над цим. Тепер їй зовсім ясно: свідомо забрано весь хліб у голодний рік і вивезено його для Москви, свідомо прирікаючи на голодову смерть мільйони людей, що своїми руками виростили врожай. Цього факту не можна заперечити. Чому ж, чому вона так зробила? — мучить Таню.

Два пукаті мішки від тітки Настуні вже ждуть у кутку на маму. Тані за них дуже

прикро: вона — комуністка — упокорена до краю. Але й камінь ніби слав із серця — її мішочок, приготовлений для мами — дуже невеличкий.

Мама вже від ранку неспокійна, ходить по кутках і поплакує. І Таня не своя. Обидвом жаль прощатися. Та Таня зауважила, що мамі ще щось інше долягає; вони обидві добре знають одна одну.

Вже вечоріло і незадовго треба було йти до поїзда, як мама відкликала Таню у куток і швидко проговорила:

— Я мушу тобі врешті сказати, Таню. Я не можу далі крити цього перед тобою. Я бачу — тепер мов надходить новий час, ніби знову вертаються вони, ці давні. Оцей твій повстанець і ці його хлопці такі... він такий, як був твій батько. Твій батько... з Петлюрою був, України хотів. Потім... потім його замучили у в'язниці... — спазм плачу не дав їй більше сказати.

Таня схилилася, як під ударом:

— Що ви, мамо?! Як же це? Як же це? — машинально повторяла вона. — Чому ж ви так... Чому ж я не знала нічого?

— Дитинонько моя, я боялася... я боялась, дитино, зразу боялась за тебе, за твою долю, доньки „ворога народу“, а потім... потім я тебе боялись мусіла. Ти була в місті, в школах... Ти комуністка, комсомолка була, Таню!

Тані безрадно опустили руки.

Хтось застукав і в кімнату ввійшла масивна постать тітки Насті, яка сповіщала, що Безвусий іде фірою до станції — може кинути мішки і присісти.

Одягались, метушилились. Подяке, перестороги, обіцянки, сльози, поцілулки мішались у звичайне за таких обставин піднесене до квадрату замішання.

Врешті Таня лишилась сама зі своїми думками і своїм хворим у комірці. Йому було вже зовсім легше, і він сказав, що поволі теж збирається в дорогу. Вчора вже навіть відбув у цій справі довшу розмову зі своїми хлопцями, що знову були прийшли.

Таня нині, як поранене звір'я. Вона хоче скритись, скритись кудись, щоб бути самою зі своєю раною. Вона вчасно кладеться в ліжку, щоб якомога швидше відгородитися від усіх: від нього, від тітки, від усього світу. До ранку вона лежить вдивлена в молочну місячну смугу, що блукається по хаті, безсонна, з відкритими очима.

Ранком стомлена, ніби зломана якоюсь важкою недугою, йде в школу.

Коли вертається, бачить у тітки на подвір'ї групу з червоними пагонами і дві сині шапки, що хазяїновито крутяться серед них.

Таня пристанула без руху. Зранку не знала вона ще, що зробити з тим фактом,

що став їй відомий. Вона ще навіть добре не знала, чи більше їй соромитись батька-петлюрівця, чи цього, що рідна мама боялась її. Та тепер Таня бачить сині шапки і червоні пагони і чує, чує всією душею, що знову хочуть у неї забрати дорогу, близьку людину. Оце, певно, замордують його... як її батька. У Тані бунтується щось. Хто вони такі? Яке право мають: партія, власть, що мордують її батька, маму, а тепер ще його?! Що зробили вони з неї самої, що пострахом стала власній матері?

Таня кидається вперед, щоб за всяку ціну рятувати... Рятувати його, стати чолом до небезпеки.

Нараз Таня помилилась. Це тільки ревізія у тітки. Таня чує, як за стіною їздять столи, столики, шафи, як дряпають за чимось по стінах, товчуться по горищі, чує крик і лайку. Це саме несеться від одного і другого сусіда. Таня дрижить, наслухує, коли прийдуть до неї. За тітку Настю вона не боїться, там ще ніколи не знайшли нічого — надто добре вміють там ховати. Найбільше не розуміє Таня цього „її друга“, що радить їй тепер щось цікавого читати.

Підвечір у тітки раптом заспокоюється. Там ще і ще лопнуть двері, і ціла процесія енкаведистів появилась на подвір'ї. Вони скручують поза угол хати до неї.

Таня чує, як з гуком відчиняються двері танку і в сінях тупотить багато ніг у чоботях. Швидко відкриваються двері в хату.

- Вы кто такая, а?
- Учительница здесь в деревне.
- А-а. Русская, партейная?
- Комсомолка.

— А-а. Кто же эта ваша хазяйка — бандьоры заходят, а? Сами не видели никаких? У вас еще не были?

— Нет, я здесь еще не долго. Ани, черти, астарожны.

— Вот, да, астарожны. Но мы всех переловим — заявляє цей в синій шапці і тріскає за собою двері.

Таня відітхнула. Вона біжить до комірки. Повстанець, що спирався об свого автомата, простягнув до неї руку і міцно стиснув її долоню:

- Таню, ви козачка. Ви наша будете,
- прошепотів він м'яко і гордо.

Таня дуже схвильована: тим, що сталося, і тим, що мов твердий камінчик, кинений у саму душу, мучить її від учора, а також схвильована своїм зворушенням тепер, у цій хвилині. Вона ще нічого, нічого не знає, ще сумніви якісь мучать її.

Таня робить чай і приготує вечерю якось святочно. Для неї ніші якесь свято — було і буде, здається.

Енкаведисти зовсім вибралися, доно- сить тітка Настя. Таня, як не раз це ро- бить, відважується і нині взяти свого „в'язня“ з комірки в хату. Перед тим во- на добре затулює вікна і замикає двері і, крім цього, таки не світить. Вона від- чиняє дверцята від печі і звідти падає ясна багрова смуга. Десь надворі зрива- ється вітер і свище так, як тоді, першої ночі. В хаті тепло, привітно і, як наразі, безпечно. Десь за піччю випробовує свій тенор до вечірнього концерту цвіркун. „Друг“ дістає свій низенький столик і склянку чаю в руки, сидить напроти від- чиненої печі і вдумливо дивиться в мере- хтливі вуглики, ніби вловлює якісь кар- тини, що там спалахували і гасли. Таня теж задумана; її ще далі мучить пробле- ма, що вчора виринула.

— Таню, ви смутні, вам сталося що? — швидко голосом кидає врешті повстанець.

— Я не знаю. Я пережила так багато від учора. У мене так багато думок і сумнівів. Я хотіла б знати вас усіх... отак, до глибини.

— Послухайте, Таню. Я незадовго від- ходжу від вас. Я б не хотів відійти не- знайомим. Мое ім'я не дасть вам нічого, я б хотів вам залишити більше, як ім'я. Зрештою, моя історія подібна, як усіх нас. Нас таких — тисячі.

Таня підсвідомо на це чекала. Їй хочеться знати цього дивного чоловіка. Вона присуває свого столика, затуляє носик глибоко в свій волічковий шаль, готова багато, багато слухати. Їй треба знайти багато відповідей у цьому оповіданні.

Котиться і котиться оповідання. Перед Танею відкривається світ далекий, чужий, непередчуваний навіть. Та він, цей хлопець спід селянської стріхи, що вийшов у світ своїми малими босими ногами, рідний і милий їй. Таких знала вона колись багато — такі самі були. І гурт їх зрозумілий їй. Так, тільки так могла вона хотіти, мріяти, любити і ненавидіти. Так, і вона так робила б. Ідеї їх і її були б.

Котиться, котиться оповідання. Воно в полон бере Таню, вона топиться, поринає в нього з головою, п'є його жагучими вустами і все, все розуміє. „Ось які вони, ось...“ — шепоче вона.

За стіною тітчина зозуля терпеливо хрипіла годину за годиною, нацаремно взиваючи до сну них двоє. Олівночі кликала їх довго — ще і ще. Потім зрезигновано лиш раз пригадала — першу, а потім ще два рази — другу, як ввірвалось повстанцеве оповідання. Він устав, згорнув жар у грубці і ще вловив вп'ялений в нього вогнистий погляд Таниних очей.

Пізніше ці очі пильно сховались у вовняний шаль на колінах. Таня знову бачить це все. Його малого з книжкою за коровами, його в подертих черевиках, що бігає в місті по лекціях — заробляє на життя, науку, його з пачкою листівок в крутих лабіринтових хорах старезного Юра, його і друзів у темних бригадських келіях, його розп'ятого мученика на польських тортурах, його серед розентузованої юрби студентів Академічного Дому, його в мурах університету, спратнено припалого до книг, до науки і швидко відігнаного звідси назавжди за це тільки, що він українець, борець за волю батьківщини. Його знову на тортурах, знову у в'язниці. Його на тайних зборах між баньками „Маслосоюзу“, де він і такі ж як він робітники отримували по 30 гр. денно — бійкі, ідейні. Його з пістолем під головою сплячого в холодній клуні під час першої більшовицької окупації. Його в лісі на Волині — колиски УПА, їх відроджене українське військо в бою з німецькими і більшовицькими окупантами, його і всіх їх завжди цих самих, сміливих, негнущих, понад життя, понад смерть закоханих у своїй ідеї. Їй приходять на думку герої вкп(б). Їй хотілось би бачити їх по одному в криївці за

Більшовицької дійсности, їй хотілось би бачити їх на власних енкаведівських тортурах, їй хотілось би бачити їхні омедалені морди в той час, коли треба прикласти до скроні холодне дуло револьвера. І боротися, боротися, падаючи не шодругий, а й щоперший. Бліді вони і мізерні — оці їхні вкп(б)-івські герої з їхніми тюрмами, з яких виходилось, з їхніми засланнями, де бавились в літературу і полювання, з їхніми газетами, друкованими за кордоном і без ризика привожуваних скринями, з їхніми маніфестаціями, за які покутував щотисячний.

А ці, вони України хочуть. По-російськи думала вона тепер. Він і її мати — по-українськи. Їй прийшла на думку її нинішня пригода з енкаведистами. Так, і її батько хотів би, щоб вона так зробила.

У Тані в голові гірським потоком клубляться думки. Вона не може за ними наспіти. Її голова повна і важка ними. Вона клонить її, ховає в шаль на коліна. Скільки, скільки ж світів відкривається! Таня нічого не знає про час. Вона чує на своїй голові теплу добру долоню.

— Таню, дитино, спати час. Ви ж встаете завтра до праці.

Тані так добре, що вперше тут у цьому новому світі хтось журиться нею; вона нині зовсім, зовсім стомлена.

Таня каже і чує „Доораніч“. Вона спить новим, твердим, міцним сном, як давно вже.

Повстанець завтра вже відходить, і нині Таня ще обіцяє собі гарний спільний вечір. Вона ще нічого не казала йому; вона стільки має сказати і запитати.

Таня прийшла з праці рада, весела. Все їй гарне і миле. Вона ще далі не каже нічого; скаже вечором, за вечірнім чаєм — буде так гарно, як учора.

Перед самим вечором заскакує Таню немила несподіванка.

З відпустки вернувся її харківський земляк Ілля Васильович Сидоренко, з місцевого райпарткому. Ось з тріскотом відчинилися двері, і він стоїть у них у своєму піддертому кашкеті та партійній уніформі. Таня перший раз не зраділа йому, навпаки, вона чує на нього гостру досаду.

Ілля Васильович широко всміхається і заявляє, що він, повернувшись, конче її першу хотів відвідати. Сидоренко вразно підхмелений. Тані чомусь соромно за нього: вона збентежено кидає оком на двері від комірки. Ілля Васильович почувається нині знаменито.

Приїхавши в гості до бідної сільської вчительки, він привіз свій харч. І з вдоволенням він витягає з великого коша і викидає на стіл, безцеремонно хватаючи за хвоста, одного і другого оселедця, ставить білий хліб у районній газеті й американську консерву, а далі ще й літр каламутної горілки. Потім витягає ніжик, розкроює оселедці по половині, не ждучи на тарілку, яку несе Таня щоб покласти їх, і п'яним рухом тягне Таню за руку на приготовлений цим способом пир.

Таню огортає найбільший несмак. Вона знала, що гість її не надто тонкий, та таким вона його ще не бачила. Він видається Тані осоружним. Вона намагається відвести його думку від ідження і зачати якусь розмову. Вона питається його про працю, відпустку, жінку, діти. Та Сидоренко не скорий розмовляти. Він бере склянку і наливає із пляшки вонючого трунку:

— Что там дети — это скучно. Вот у тебя — жизнь! Жизни хочется. И ты ж такая бедная, бедненькая... Пей, девушка, пей!

Таня з обридження відсувається. У неї вдома не пили горілки, і вона сама не терпить її. Завжди утікає від п'яного товариства і боїться п'яниць. Вона знову дробує опам'ятати запамороченого друга:

— Та чого ж, Ілля Васильович, я бідненька? Мені ж нічого не бракує. Як ба-
чите, живу і вдоволена.

— Нет, нет, не об этом речь... Вот ты, бедненькая сама. Молода такая, хорошая. — Тут він випив шклянку, яку зразу призначив був для Тані. — Вот мне жалко, что ты жизни не имеешь. Жывеш, как монашка. А, вот, у меня есть и выпить, есть и закусить немножечко. Вот, я не раз думал, и пить дам, и кушать дам, да и согласимся. Давай, Танечка, наемся, покушаем. Мне тебя жаль, жаль **Танечка.**

Сидоренко притиснув до Тані своє червоне, розпите обличчя і пробував обняти її слизькою, спітнілою рукою. Таня відскочила, як опарена.

— Що ви? Збожеволіли? Забули, ви ж мене вчили? Я за друга вас мала!

— Танечка, что такое? Тебе жизни не хочется? Вот, знаешь, наш брат сегодня пет и кушает — утром погибает за Сталина. Вот, ты уж другая стала. Нет, уж не русская девушка.

Таню ніби розпеченим залізом обік хто:

— Не була „русская“ і не буду. А ви хто такий, Сидоренко, будете? Не українець з батька і діда?

Сидоренко, хоч не дуже притомний, був, видно, без кінця здивований:

— Эх, дорогая, это уж бандеровцами пахнет... — Він поглянув на дівчину досить притомно. — Я готов это запомнить.

Він знову зблизився до Тані і, нахабно присуваючись, почав:

— Я все это готов забыть. Но знаешь, я не пойду от тебя даром... Танечка, дорогая... — останні слова його п'яно дрижали. Він кинувся до дівчини і намагався вхопити її за стан.

Таня зблідла і обперлася об стіну, постановившись боронитися. Вона не могла кричати, бо знала, що до сусіди приїхали якісь енкаведисти і ці, певне, на крик перші прибігли б.

Сидоренко вхопив Таню за руки. Дівчина вдарила його головою в груди. В цю ж хвилину вона вчула чийсь дужий голос і побачила, як якась долоня впала на Сидоренкове плече, долоня така важка, що він аж присів... Таня відскочила. Напроти стояв блідий, з затисненими вустами повстанець.

По першому враженні Сидоренко спритомнів. Він попав у п'яцьку злість. Він моментальним рухом сягнув до кешені і добув пістоля:

— Ты кто такой будеш, а, бандера наверно!

Та проти Сидоренка вже було дуло повстанського пістоля.

— Бандьора чи не бандьора, а стріляти теж умію. Пістоль кинь, бо стріляю.

Сидоренкова міна раптом змінилася. Його рука машинально відчинилася, і пістоль бренькнув об землю. Таня швидко нахилилася і піднесла його.

— А тепер ми поговоримо, — обізвався повстанець. — Я знаю тебе здавна. Ти перший секретар райпарткому і перший душолюб. Ця дівчина знає тебе лише з твоєї пропаганди і твоїх брехонь. Я знаю тебе з твоїх злочинів. Ти вивіз на Сибір сотні родин, ти наповнив в'язнями тюрми і радо ходив дивитися на їхні муки, ти стояв на ступні шибениці на ринку і любувався смертю жертв, ти сам розстрілював беззбройних, ти сам грабив найбідніших. Я пригадаю тобі лише села — Тернавку, Сенець, Синячів, Лужки — ти сам добре знаєш, яке твоє життя мерзенне. Я вичисляю це все для цієї дівчини, що колись вірила тобі. Кажи, може, можеш заперечити хоч один з цих злочинів.

Дві пари очей ви'ялися у грубе Сидоренкове обличчя. Сидоренко позеленів і мовчав, як заклятий.

Повстанець продовжував:

— А тепер сядь і чекай трохи.

Повстанець, не зводячи дула пістоля шепнув щось в ухо Тані. Таня вибігла

з кімнати. У тиші було чути, як скрипнули двері у тітчину хату.

За хвильку повернулася, за десять-п'ятнадцять хвилин безгучно відчинилися двері і ввійшли два озброєні стрільці.

На наказ „друга“ вони вмить зв'язали руки та заткнули рота Сидоренкові. Сидоренко ступав дрижачими ногами, зелений на обличчі і якийсь зім'ятий увесь.

Таня з обридженням закрила за ним двері. Вона підходить до повстанця, що теж блідий стоїть під піччю, і аж тепер, пригадавши сором, збентежено дивиться йому у вічі.

— Мені дякувати вам треба. Як? І як ви це так зробили: він же міг стріляти, з енкаведистів міг котрийсь прийти кожної хвилини... Ви слабі ще, ранені.

— Таню, ви ж жінка, українська жінка... Ви ж ще до того, Таню, подруга моя.

Таня мала повні очі сліз.

— Я так ждала на нинішній вечір... Ходіть, я оповім вам про все.

Таня тягне повстанця за рукав до комірки (знову обов'язує конспірація), саджає його на його канапу і сама собі присуває столик побіч.

— Наперед я хочу вас просити, щоб ви дозволили мені називати вас „другом Провідником“, як це робить тітка Настя, стрільці і, певно, всі „вони“...

Повстанець сміється, киває головою і хоче жартувати з неї, та бачить, що Таня зовсім серйозна.

— Я ще щось хочу вас просити... Я хочу дати вам, вам усім моє життя. Я ніні дітям говорила про Крути, як ви раз оповідали — це було прегарно... Ви, тітка Настя, Гася — всі, всі ви працюєте. Візьміть і мене до себе. Я знаю, що зразу ви мене, комсомолки, можете боятися, та я лише працювати хочу, жити для цієї ідеї, що й ви. Ви всі — герої.

Повстанець споважнів.

— Ви знаєте, Таню, що значить наше життя? Воно — смерть часто значить. І тільки тому, що ми так розуміємо його, ми живемо ще до нині, живемо, як Організація, — додав він.

Таня глянула йому у вічі:

— Я не боюся смерті. Мій батько не боявся... і ви не боїтеся, друже провідник.

* * *

Коли другого дня повстанець одягав через груди зрульовану палатку та збирався відходити, Таня добула із сумки маленьке коралове серденько і просила носити „на щастя“.

Повстанець просив припняти його під коміром власною рукою. Він сказав:

— Таню, чи тепер, коли я ваш провідник, я зможу далі приходити до вас часом, як ваш друг, цей давній з комірки? Таню, чи будете ви мені хатою, ріднею, відпочинком? Ви, Таню, не знаєте, скільки чудового щастя дали ви мені. І життя я вам винен.

Тані було так страшно жаль, що вона не могла нічого говорити. Вона лише шептала:

— Ой, чи будете могли прийти, чи будете...

Зза стіни безжурною хвилею покотився сміх і якісь веселі слова стрільців, що дожидали свого провідника.

* * *

Таня і тітка Настя цього вечора довго стояли у відчинених дверях і дивилися вслід за повстанцями. Вив вихор і шарпав стріхами, бив галуззям дерев і кущів. Вони пішли у негоду. Серед них „він“ — слабкий ще своєю раною, та сильний своїм духом, сильний любов'ю цих двох жінок, що довго стояли на порозі та нивком утирали сльози.